

ERMENİ SORUNU, ERMENİSTAN VE TÜRKİYE*

Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK**

Ermeni soykırım iddialarına ilişkin bugüne kadar yapılmış çalışmalar, genellikle Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda doğuda Ruslar ile savaşırken, cephe gerisini sağlama almak için, bir tedbir olarak Ermeni uyruklarından bir kısmını zorunlu göçe tabi tutması ile ilgili olmuştur. O dönemin olaylarını konu edinmiştir.

Bu çalışmada ise, Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylar üzerinde durulmamıştır. Çünkü, Ermeni soykırımı olarak sunulan olaylara ilişkin yeterli kadar yayın yapılmıştır. Dikkatli, tarafsız ve objektif çevrelerin, bu yayınlar üzerinden konu hakkında yeterli bir fikir sahibi olması mümkündür.

Böyle olmasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı sırasında cereyan eden olayların, sonraki dönemlerde, ısıtılıp ısıtılıp Türkiye'nin önüne tekrar tekrar konulmasının nedenlerini aramak gerekir. İşte bu nedenleri ortaya koyma isteği, bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Gerçekte, Ermeni sorununun, sıkça ileri sürülen tarihsel boyutunun dışında başka boyutları da vardır. Ermeni sorunu, iç politika malzemesi olarak kullanıldığı gibi, ülkelerin dış politikalarında ve uluslararası politikada, politik, askeri ve ekonomik amaçlara ulaşmak için bir araç olarak da kullanılmaktadır. Bütün bunlar, Ermenilerin ulusal idealleri birlikte değerlendirilmelidir. Bu çalışmada bunlar üzerinde durulmuştur.

Ermenistan'ın tarihine genel olarak ve bu çalışmanın konusu bakımından bakıldığında, Haçlı seferleri sırasında, Batı ile ittifaka girdikleri; daha sonraları, Memlukların Suriye'den yaptıkları akınlara karşı, Moğollar ile işbirliğine gittik-

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından düzenlenen ve 5 Nisan 2001 tarihinde Süleyman Demirel Kültür Merkezi-Malazgirt Salonunda gerçekleşen "Dünden Bugüne Ermeni Sorunu" konulu konferansta sunulan tebliğdir.

** Gazi Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi

leri; izleyen dönemde de, Osmanlı Devleti ile İran arasındaki çekişmede öne çıktıkları görülür.

Rusya'nın, 19. yüzyılın başından itibaren Kafkasya'ya doğru genişlemesi ve bu yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'nın Anadolu'nun doğusundaki vilayetlerinde Ermeni milliyetçiliğini desteklemesi, giderek Ermeniler'i ön plana çıkarmıştır.

Kafkasya'da yaşayan Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlılar'a karşı Rus Ordusu'na yardım etmek üzere, gönüllü taburlar kurmuşlardır. Aynı dönemde, Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler de asker toplayarak, cephe gerisindeki Müslümanlara/Türkler'e karşı eylemlere girişmiştir. Rus Ordusu'nun Van'a doğru harekete geçtikleri bir sırada, Van'daki Ermeniler de isyan ederek, Müslüman Türkler'e saldırmışlardır. Osmanlı sınırlarını aşan Rus ordusu içindeki Ermeni güçlerine, devrimci ismi Armen Garo olan, Osmanlı eski milletvekili Karekin Pastırmacıyan kumanda etmiştir. Diğer eski bir milletvekili Hamparsum Boyacıyan da, Murat kod adıyla, Türk köylerine saldıran ve sivil nüfusu katleden Ermeni komitacılarının başında yer almıştır. Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşulları-bu örneklerde olduğu gibi-istismar etmiş, Rusya ile işbirliğine gitmiş ve bu suretle, Kafkasya bölgesinde, kısa bir süre için de olsa, öne çıkmışlardır.

Bu öne çıkış, Ruslar'ın, Mart 1918'deki Brest-Litovsk Anlaşması ile Kafkasya'dan çekilmesi sonrasında, Ermeniler'in, Gürcüler ve Azeriler ile birlikte Transkafkasya Federal Cumhuriyeti'ni kurlmalarına yol açmıştır. Ancak, bu birleşik yapı fazla uzun ömürlü olmamış, bir kaç ay içinde dağılmıştır. Dağılmayı müteakip, Mayıs 1918'de, yine ömrü kısa olan, Ermeni Cumhuriyeti kurulmuştur.

Bu arada, 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Anlaşması'nda, Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan devletinin kurulması öngörülmüştür. Diğer taraftan, yine Sevr Anlaşması'nda, 1915 yılında cereyan eden olayların, kurulacak özel bir mahkemede ele alınması öngörülmüş ve buna bağlı olarak bir yargılama sürecine girilmişse de, İngiliz Kraliyet Savcısı, kanıtların yetersiz olması nedeniyle sanıkları serbest bırakmıştır. Ermeni iddiaları kabul görmemiştir.

Kasım 1920'de, Kafkasya'nın Sovyet Ordularınca işgal edilmesinden sonra, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan Sovyetler tarafından birleştirilerek Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş; 1936 yılına kadar devam eden bu durum, o tarihte kabul edilen yeni Sovyet Anayasası ile değişmiş ve Ermenistan, Sovyetler Birliği içinde ayrı bir cumhuriyet statüsünü kazanmıştır.

1988 yılında, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Bölgesi'nin Ermenistan Cumhuriyeti'ne bağlanması için başlatılan gösteriler, Ermenistan ve Azerbaycan

Cumhuriyetleri arasında gerginliklere ve kanlı gösterilere yol açmış; gelişmeler, 1992 yılında, silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Ermeniler, Dağlık Karabağ'ın yanısıra, Azerbaycan'ın batı ve güneybatısını da ele geçirerek işgal etmişlerdir.

Sovyetler Birliği içinde federe bir cumhuriyet olan Ermenistan, 1991 yılında, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, bağımsızlığını kazanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Ermenistan'ın da yer aldığı Kafkasya'ya ilişkin uluslararası politika, genel olarak,

- Rusya Federasyonu(RF)'nin bölgede varlığını sürdürme isteğinin,
- Türkiye'nin, Türk soylu yeni bağımsız devletler ile biraraya gelme isteğinin,
- Bölgedeki Türk soylu devlet ve topluluklar üzerindeki rekabetin(Türkiye, İran ve RF),
- Bölgenin Batılı uluslararası ekonomik ve politik sistemlere entegrasyonu çabalarının,
- Batılı devletlerin, bölgede RF'nu durdurma isteğinin, etkisinde şekillenmiştir¹. Bu eğilimler, 1991 yılından itibaren, Kafkasya'yı, bölgesel çıkar çatışmalarının politik aracına dönüştürmüştür.

Buna paralel olarak, RF'nun Kafkasya'ya ilişkin politikası da,

- Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını güvenceye kavuşturma çabalarının,
- Türkiye'nin, başta Azerbaycan olmak üzere, Türk soylu ülkeler ile entegrasyona gitme çabalarının,
- Batılı demokrasilerin bölgedeki varlıklarını güçlendirme çabalarının,
- Bölge dışı devletlerin eski Sovyetler Birliği mekanına yayılma girişimlerinin, etkisinde şekillenmiştir.²

Bu noktada, şunları da görmek gerekir: Türkiye'nin, eski Sovyetler Birliği mekanındaki Türk soylu devlet ve topluluklar ile geliştirdiği yoğun ve yakın ilişki, giderek ABD'nin uzun dönemli bölgesel çıkarlarını olumsuz olarak etki-

¹ Manvel Serkisyan, "Ermenistan'ın ve Kafkaslar'ın Politik Sorunları", (Çev. Nazim Cafersoy), Ermenistan Ulusal ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi, Erivan, 1998, s.13.

² Manvel Serkisyan, a.g.m., s.14.

leyecektir. Çünkü, Türkiye, bu ilişkiler üzerinden öne çıkacaktır. Aynı şekilde, enerji ihtiyacını karşılamada hergeçen gün daha çok dışa bağımlı hale gelen Çin, Hazar bölgesi enerji kaynaklarının batı yerine, doğu ve güneyden uluslararası pazarlara ulaştırılmasından yana olacaktır. Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin enerji ihtiyacı, ABD ile Avrupa arasındaki rekabeti de bu çerçevede görmek gerekir. Bunlar da, Kafkasya'yı ve bu bölgede Ermenistan'ı öne çıkarmıştır. Ayrıca, genelde Kafkasya'yı, özelde ise Ermenistan'ı, Asya'daki stratejik güç dengeleri açısından da görmek gerekir.

Bunlar, Ermenistan'ı etkileyen dış faktörlerdir ve Ermenistan'ın bölgede izlediği politika üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Ermenistan, bu faktörlerin etkisinde, bölgede,

- Türkiye'nin, bölgedeki Türk soylu devlet ve topluluklar ile ilişkilerini kesme ve engelleme,
- RF'nun, özellikle Güney Kafkasya'da varlığını sürdürme,
- Bölge dışı aktörlerin Kafkasya'ya girişlerini engelleme,
- Kuzey Kafkasya'nın, RF'nun kontrolünden çıkmasını önleme, işlevlerini içeren bir politika izlemeye başlamıştır. Karabağ sorununun da bu işlevler açısından değerlendirilmesi gerekir. Ancak, Ermenistan'ın izlemekte olduğu politikanın yerine getirdiği başka işlevler de vardır. Ermenistan, doğu-batı ulaşım koridorunu kontrol etmekte ve bu çerçevede, Türkiye'nin Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya her alanda açılmasını engellemekle kalmamakta; aynı zamanda, Kafkasya'da kuzey-güney ulaşım koridorunun oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu suretle, İran ile RF arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır.

Bu noktada, Ermenistan'a, bir anlamda, bölgede Türkiye'yi politik/askeri açıdan dengeleyecek bir araç olma işlevinin verilmiş olduğu söylenebilir. Hatta, Ermenistan'ın, Türkiye-AB ilişkilerini, Türkiye açısından olumsuz olarak etkileyen bir işlevi yerine getirdiğini söylemek de mümkündür.

Ermenistan'a İran açısından bakıldığında, Batı'dan izole edilmiş ve bölgede yalnız kalmış İran'ın, Ermenistan üzerinden bu durumunu düzeltmeye çalıştığı görülür. Müslüman İran'ın Karabağ sorununda Ermenistan'ın yanında yer alması, İran'ın Ermeni diasporasından yararlanmak istemesi ile açıklanabilir. Ermenistan, Batı ile dolaylı da olsa ilişki içine girme ve bu suretle bölgede yalnızlıktan kurtulma açısından İran için önemlidir. Ermenistan, yukarıda belirtildiği üzere, İran ile RF arasındaki yakınlaşmaya da katkıda bulunmaktadır.

Bu koşullarda, Ermenistan'ın, ABD, RF, Çin, İran ve bazı Avrupa ülkelerinin, bölgesel politikalarına aracılık ettiğini; buna karşılık, Ermenistan'ın da, bu

ülkeler nezdinde mesafe aldığını, özellikle Avrupa'ya yaklaştığını, ifade etmek gerekir.

Ermenistan'ın bugün izlemekte olduğu politika, ö ellikle RF'nun etkisine açık bir politikadır. Ermenistan, RF'nun Türkiye politikasının bir aktörü/aracı durumundadır. Ermenistan ve Ermeniler, Türkiye-RF ilişkilerinde, hem bir tehdit aracı, hem de bir kurban rolünü oynamaktadır. Bunun en somut örnekleri, Ermenistan'ın RF ile askeri alanda geliştirdiği ilişkiler ve RF'nun Karabağ sorunu üzerindeki etkinliğidir.

Ermenistan'ın tarihine ilişkin bu genel veriler ve bağımsızlığını kazanmasından sonra Kafkasya'da yerine getirdiği sözkonusu işlevler, Ermeniler'i hep başka devletlerin etkisine oldukça açık politikalar izlediğini ve başka devletlerin bölgesel politikalarında roller üstlendiğini göstermektedir. Bölgesel çıkar çatışmalarında, genellikle, doğrudan taraflardan biri olmak yerine, hep çatışan taraflardan birisinin yanında yer almak suretiyle kendi çıkarlarını savunmaya çalışmıştır. Bugünkü Ermenistan hariç, hiç bir zaman bağımsız, birleşik ve sürekli bir devlete sahip olmayan Ermeniler'in, bugün, Ermenistan olarak, izlemekte oldukları politika, bu niteliği yansıtmaktadır.

Ermenistan'ın değişmeyen bu politikasının gerisinde, temelde "Ermeni İdeali"(yani 'Haydat), Haydat'a sıkı sıkıya bağlı Ermeni diasporası, Ermeni lobisi ve Karabağ sorununa bu çerçevede yüklenen özel misyon vardır.

Haydat, "Ermenileri'in Davası" olarak bilinir. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında şekillenmiştir. Üç temel amacı vardır:

- Tarihi Ermeni topraklarının ele geçirilmesi ve bu topraklar üzerinde Birleşik Ermenistan devletinin kurulması,
- Dünyanın değişik ülkelerinde yaşayan Ermeniler'in tarihi Ermeni topraklarına geri dönmesi,
- Sosyal devletin kurulması.³

Haydat, bir mağduriyet psikolojisi üzerine kuruludur. Hiç bir toplumun, Ermeniler kadar mağdur edilmemiş olduğu tezini işler. Ermeniler, Dünyada acı çeken toplumun sadece kendileri olduğunu düşünürler ve bu yakınlığı adet ha-

³ Manvel Serkisyan, agm., s.19-20

line getirmişlerdir. Kendilerini, tarih boyunca sürekli felaketlere, talihsizliklere ve acılara uğramış, bedbaht bir toplum olarak tarif ederler.⁴

Haydat'ta, "denizden denize Ermenistan" ideali saklıdır.⁵ Birleşik Ermenistan ideali, Hazar Denizi'nden Karadeniz'e olan oldukça geniş bir coğrafyayı içine alır. Ermenistan'ın, Ermeniler'in yoğun olarak yaşadığı, RF'nun Karadeniz'e kıyısı olan Krasnodar eyaleti ile, güneybatı Gürcistan'daki Cavaheti vilayetine gösterdiği ilgi⁶, "Birleşik Ermenistan/denizden denize Ermenistan" idealinin gerçekleşmesi yolunda atılmış adımlara örnek teşkil eder. Aynı şekilde, Karabağ ile birlikte, Azerbaycan'ın batı ve güneybatı bölgelerinin Ermeniler tarafından işgal edilmesi, Ermeniler'in, sözkonusu ideallerini hayata geçirme yönünde attıkları çok önemli ve somut bir adımdır. Türkiye'nin doğudaki ve Karadeniz kıyısındaki bir kısım illeri de, keza "Birleşik Ermenistan" idealinin kapsamına dahildir.⁷ Ağrı Dağı'nın, "Ararat" ismiyle Ermenistan para biriminin üzerinde yer alması ve Ermeni flamalarında geçen Ağrı Dağı motifi, "Birleşik Ermenistan" idealinin kapsamına Türkiye'nin bir kısım topraklarının da dahil olduğunun en açık ifadesidir.

Haydat, devrimciliği ve silahlı mücadelenin gerekliliğini kabul eder, uluslararası ilişkilerde gücü esas alır. Haydat'a göre, adalet, manevi değer olarak, kanunlardan daha yüksektir ve yüksek değerleri, yani adaleti koruyabilmek için, kanunlar çığnenebilir veya eskimiş kanunlar zorla değiştirilebilir. Bunun için de güçlü olmak gerekir. Çünkü, düşman ülkeler, Ermeniler'e karşı sadece yasal yöntemlere başvurmamaktadırlar. Bu yüzden, Ermeniler de aynı yöntemleri kullanmak durumundadır. Adaletin yerini bulması, yasadışı faaliyetleri gerektirir.

Temelde, bu fikirler üzerine kurulu Haydat, doğal olarak, Ermeni halkının politik kültürüne de yansımıştır. Ermeni halkında gözlemlenen, sürekli haksızlığa uğramış olma düşüncesini ve yasadışılığı, tabiatıyla Ermeni terörü-nü(ASALA'yı), bu çerçevede görmek gerekir. Bugün Ermenistan'ın iç politika-

4 Nesrin Sarıahmetoğlu, "Dağlık Karabağ Olaylarının Perde Arkası", Caucasus: War and Peace (Ed. Mehmet Tütüncü), SOTA, Haarlem, Netherlands, 1998, p.205.

5 Nazmi Gül, "Yirmibirinci Yüzyılın Başlangıcında 'Haydat' (Ermenilerin Davası)", Stratejik Analiz, C.1, 5.2, s.25-28.

6 Hasan Kanbolat-Nazmi Gül, "Kafkasya'da Cava ati (Gürcistan) ile Krasnodar (Rusya) Ermenilerinin Jeopolitiği ve Özerklik Arayışları", Stratejik Analiz, C1, 5.6, s.5-18.

7 Charles Van Der Leeuw, "Armenian Terrorism and Its Role in The War Over Upper-Karabakh", Caucasus: War and Peace (Ed. Mehmet Tütüncü), SOTA, Haarlem, Netherlands, 1998, p.20.

sında yaşanan bazı gelişmelerin ve radikal/devrimci söylemlerin geniş taraftar bulmasının gerisinde, Haydat vardır.

Ermeniler, sadece Ermenistan'da yaşamamaktadır. Ermenistan dışında kalmış, çeşitli nedenlerle başka ülkelere gitmiş, oraya yerleşmiş, yurtdışında ciddi bir Ermeni nüfus vardır. Haydat'ın, yurtdışındaki bu Ermeni nüfusun oluşturduğu Ermeni diasporası üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Haydat'a bağlılık, Ermeni diasporasında çok güçlüdür. Diasporaların davalarına bağlılıkları genelde güçlü olmakla birlikte, bu bağlılık, Ermeniler'de daha çok öne çıkmıştır. Bu öne çıkış, Ermeni diasporasının işlevinin çeşitlenmesine ve etkinliğinin artmasına yol açmıştır. Bugün için, Ermenistan'da, diasporanın istekleriyle çatışan bir hükümetin iktidarda kalabilmesi oldukça güçtür. Leon Ter Petrosyan'ın Kasım 1998'de Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmesi, bunun en somut ve yakın örneğidir. Daha yakın tarihte gerçekleşen parlamento baskını da, bu kapsamda, somut bir örnek olarak gösterilebilir.

Ermeni diasporası, nüfus olarak fazla ve ekonomik olarak güçlü olduğu ülkelerde, örgütlenerek birer Ermeni lobisi oluşturmuşlardır. Ermeni Lobisi, ABD, RF, Fransa, Gürcistan, Kanada, İran ve Suriye gibi ülkelerde etkilidir.⁸ Bu ülkelerden özellikle ABD'de, Ermeni Lobisi oldukça güçlüdür. 500 bine yakın Ermeni'ni yaşadığı ABD'de, Ermeniler, okullar, kütüphaneler, hastahaneler, dini-kültürel özel burs sağlayan kuruluşlar olarak, çeşitli alanlara yayılmışlardır.⁹

Bu meyanda, Kafkasya'nın 1990 sonrasında artan jeopolitik ve jeoekonomik önemi, Ermeniler'in ve Ermenistan'ın, ciddi bir Ermeni diasporasının bulunduğu ülkeler için, bölgesel politikalarda ve ulusal dış politikalarda değişik işlevlere aracılık etmelerine yol açmıştır. Etkin Ermeni lobisi, bir taraftan Kafkasya'da politik ve ekonomik üstünlükler elde etmek isteyen devletlere çalışırken, diğer taraftan da bu devletler üzerinden Birleşik Ermenistan idealinin gerçekleştirilmesi yolunda mesafe almaya yönelmiştir. Ermeni soykırımı iddialarının bazı ülkelerin parlamentolarında kabul edilmesi ile, 3,5 milyon nüfusa sahip yoksul ve küçük Ermenistan'ın, işgal etmiş olduğu Azeri topraklarından çıkmamasının gerisinde, bu vardır.

⁸ Alan F. Fogelquist, "Assessing The Drigins of The K rabakh Conflict", Caucasus: War and Peace (Ed. Mehmet Tütüncü), SOTA, Haarlem, Netherlands, 1998, p.1 2.

⁹ N.Nisa Bayramoğlu, Amerika Birleşik Devletleri'nde Lobi Faaliyetleri, Ankara, 1 985, s.42-43. Ayrıca, 1 985 yılı itibarıyla ABD'deki Ermeniler'in bütün örgütlenmeleri için kitabın 59-75. sayfaları arasındaki Eklere bakılabilir.

1991 sonrasında ciddi ekonomik ve siyasal krizleri yaşayan RF, Karabağ sorunu ve Ermeni lobisi üzerinden, ABD'nin ve Avrupa ülkelerinin siyasal ve ekonomik desteğini almaya yönelmiştir. ABD tarafından izole edilen İran da, daha önce ifade edildiği üzere, aynı yolla Avrupa ile dolaylı bir diyaloga girmeye yönelmiştir. RF'nun ve kendisini bütün Müslümanların hamisi sayan İran'ın, Karabağ sorununda Ermeni tarafını tutan yaklaşımları, Ermeniler'in ve Ermenistan'ın, bölgesel dış politikalarda ne gibi işlevlere aracılık ettiğinin somut birer göstergesidir.

Aynı şekilde, Ermeni lobisinin, yurtdışındaki zengin Ermeni iş adamlarına ve bunlarla birlikte çalışan Batılı iş çevrelerine, uluslararası pazarlara açılan Kafkasya'da yeni iş ve yatırım imkanları sağlamaya yönelik girişimleri ile, bu girişimlerin bölgesel politikalar üzerindeki muhtemel etkileri de, bu meyanda unutulmamalıdır.

Bu koşullarda, Karabağ sorununa bakıldığında, bu sorunun, basit bir toprak sorunu olmadığı; Azeri topraklarının Ermenilerce işgalinin ötesinde bir anlam taşıdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ermeni lobisi ve diasporası için, Karabağ sorunu, Ermenistan'da yaşayan Ermeniler'den daha fazla bir anlam taşımaktadır.¹⁰ Karabağ, Ermeniler, özellikle Ermeni diasporası ve lobisi için, bir semboldür. Haydat'a hayatiet kazandırıldığının somut bir ifadesi olması açısından, aynı ve özel bir anlam taşır.

Bütün bu belirtilenlerin ışığında, Türkiye açısından bazı hususların altını çizmek gerekir.

Türkiye bakımından değinilmesi gereken hususlardan bir tanesi, Ermeni sorunu gündeme getirilmek suretiyle, Türkiye'nin bazı konularda taviz veren ülke konumuna itildiğidir. "Peki, biz Ermeni soykırımını tanıyan karar tasarısını geri çekelim, ancak Türkiye de bize şu konuda kolaylık sağlasın" yaklaşımını görmek gerekir. Ermeni sorununa, Türkiye'nin yumuşak karnı gözüyle yaklaşmakta ve bu sorun gündeme getirilmek suretiyle Türkiye'den tavizler koparılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye Ermeni sorununa fazla ilgi göstermemeyi de bir hareket tarzı olarak irdelemelidir.

Bu irdeleme yapılırken, Türkiye-AB ilişkilerinde bu hareket tarzının Türkiye'nin lehine işlediği görülmelidir. Türkiye, 1997 yılında, Lüksemburg Zirvesi'nde genişleme sürecinin dışında bırakılınca, AB ile diyalogu kesme kararı almış ve bu karar nedeniyle, AB, Türkiye üzerinde etkili olma imkanını yitirmişti. Ve çok değil iki yıl sonra, 1999 yılı Aralık ayında gerçekleşen Helsinki Zirve-

¹⁰ Robert M. Cutler, "US. Interests and 'Cooperative Security' in Abkhazia and Karabakh: Engagement Versus Commitment?", *Caucasus: War and Peace* (Ed. Mehmet Tütüncü), SOTA, Haarlem, Netherlands, 1998, p.132.

si'nde Türkiye, AB'nin genişleme sürecine dahil olmuştu. Bu olaydan, Ermeni sorununa ilişkin olarak dersler almak mümkündür.

Türkiye, Ermeni sorunu ve Ermeni ideali ile bağlantılı olarak, Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye değil, asıl toprakları olan, Ermeniler'in yoğun olarak yaşadığı Gürcistan'ın güneybatı bölgesine dönmeleri üzerinde durmalıdır. Bunu sağlamaya çalışmalıdır.

Türkiye, Kafkasya'da karşılıklı olarak birbirleri üzerinden mesafe alan RF ile Ermenistan arasındaki dayanışmayı kırmak açısından, Ermeniler'in yoğun olarak yaşadığı Gürcistan'ın güneybatısındaki Samtshe-Cavahati vilayetinden geçen Baku-Ceyhan petrol boru hattı ile Kars-Tiflis demiryolu projelerinin hayata geçirilmesine önem ve öncelik vermelidir.

Türk kamuoyunun bir kısmında mevcut olan, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin, Karabağ sorunu yüzünden olumsuz bir mecrada olduğu yolundaki görüş, isabetli bir görüş değildir. Çünkü, iki ülke ilişkileri, daima, "Birleşik Ermenistan-denizden denize Ermenistan" idealinin gölgesinde olacaktır. Karabağ sorunu ortadan kalktığında veya kalkmış gözüküğünde, yerini hemen yeni bir sorun alacaktır.

Bu noktada, Ermeni sorununu son dönemde öne çıkaran Fransa'da, Ermeni asıllı, yaklaşık 400 bin Fransız vatandaşının bulunduğu ve bunların özellikle yerel siyasal yaşamda ciddi bir güç oluşturdukları da görülmelidir. Fransa'da yaşayan Türk vatandaşlarının sayılarının da 400 bin civarında olduğu ifade edilmesine rağmen, bunlardan sadece 30 bin kadarının aynı zamanda Fransız vatandaşı olması, Türkiye açısından üzerinde durulması gereken bir husustur. Fransa'da yaşayan vatandaşlarımızın hepsinin çifte tabiyetli olduğu bir durumda, Fransa'nın Ermenilere müzahir tutumunun bu kadar öne çıkıp çıkmayacağı tartışmaya açıktır. Ermeni sorunu, herhalde, yurt dışındaki Türk varlığından, Türk diplomasisinde daha çok yararlanmayı gündeme getirecektir.

Tabiatıyla, burada, Ermeni soykırım iddialarının, eğer amaç Türkiye'yi AB'ne almamak ise, Türkiye-AB ilişkilerinde bir ön koşul olarak, Türkiye'nin önüne gelmesini de beklemek gerekir.

Yine bu noktada, uluslararası ilişkilerine doğasında hareketle, Ermeni soykırım iddialarının günümüzde Fransa tarafından tetiklenmiş/ateşlenmiş olmasını, Avrupa'nın savunma ve güvenlik yapılanması açısından da görmek mümkündür. Avrupa'nın savunma ve güvenlik yapılanmasını, NATO'nun imkan ve yeteneklerinden yararlanarak hareket geçirmek istemesi; Türkiye'nin de, AB üyesi olmadığı için, NATO içinde buna engel olması, Avrupa'nın savunma ve güvenlik yapılanmasının gerisindeki Fransa'yı Türkiye ile karşı karşıya getir-

mektedir. Bir anlamda, Fransa'nın, "sen NATO içinde benim karşıma çıkarsan, ben de senin önüne Ermeni soykırım iddialarını getiririm" yaklaşımı içinde olduğu söylenebilir.

Türkiye açısından değinilmesinde yarar görülen bir başka husus, Türkiye'nin de, Ermeniler'in Doğu Anadolu'da gerçekleştirdikleri soykırımları uluslararası platformlara taşıması gerektiğidir. Ermeniler'in sadece Türkler'e değil, Trabzon yöresinde yaşayan Rumlar'a ve Hakkari yöresinde yaşayan Museviler'e uyguladıkları soykırım ve zulüm, uygun şekilde anlatılmalıdır.

Ayrıca, her koşulda ve durumda, Türkiye, Ermeni sorununa, doğuya açılma yollarının açık tutulması açısından bakmak durumundadır. Ancak, bu bakışın da politik, askeri ve ekonomik anlam yüklü olduğu görülmelidir.

Son olarak şunu söylemek mümkündür: Haydat, Ermeni diasporası ve Ermeni lobisi var olduğu sürece, Ermeni sorunu ortadan kalkmayacaktır. Aynı şekilde bunlar, Karabağ sorununa kendilerine göre, özel bir misyon yüklediği sürece, bu sorunun çözülmesi ve ortadan kalkması da güçtür. Türkiye, bu konuda mesafe almak için, genelde Ermeni sorununa, özelde ise Karabağ sorununa ilişkin olarak kriz yönetimi senaryoları geliştirmeli ve bunlar üzerinden bu sorunları geride bırakmaya çalışmalıdır.